

PETER MIKŠA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani, Slovenija

MATIJA ZORN

Znanstvenoistraživački centar SAZU, Ljubljana, Slovenija

UDK:

94(497.12)“1941/1945”(091)

341.222(497.5:430)“1941/1945”(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1. 7. 2023.

Prihvaćeno: 20. 12. 2023.

DOI: <https://doi.org/10.59412/hz.77.1.3>

Granica između Njemačkog Reicha i NDH (1941. – 1945.). Slučaj rijeke Sutle*

Današnja granica između Slovenije i Hrvatske za vrijeme Drugog svjetskog rata i njemačke okupacije Slovenije bila je dio južne granice njemačkog Reicha. Granica je bila označena graničnim kamenima, a Njemačka je granično područje osigurala visokom žičanom ogradom i drugim tehničkim barijerama čiji su ostaci vidljivi i danas. Prelazak granice bio je otežan, što je za lokalno stanovništvo predstavljalo velik izazov jer su mnogi bili tzv. dvo vlasnici. Krijumčarenje je dovelo do mnogih ilegalnih prelazaka granice što je rezultiralo brojnim smrtnim posljedicama, prije svega zbog mina. One su bile velik problem još dugo nakon završetka rata.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat; Nezavisna Država Hrvatska; okupirana Slovenija/Njemački Reich; proučavanje granica; rijeka Sutra

* Članak je nastao u okviru istraživačkih projekata *Učinite mi ovu zemlju njemačkom... talijanskom... mađarskom... hrvatskom! Uloga okupacijskih granica u politici denacionalizacije i životu slovenskog stanovništva* (J6-8248), *Stvaranje, održavanje, ponovna uporaba: granične komisije kao ključ za razumijevanje modernih granica* (J6-2574) i *Rapalska granica: četvrt stoljeća postojanja i stoljeće baštine i sjećanja* (J6-3124) te istraživačkih programa *Slovenska povijest* (P6-0235) i *Geografija Slovenije* (P6-0101), koje financira Javna agencija za znanstveno istraživanje i inovacije Republike Slovenije.

Uvod

Napad Njemačke i njezinih saveznika na Jugoslaviju 6. travnja 1941. označio je početak rata i u Sloveniji.¹ Na područje Slovenije, odnosno tadašnje Dravske banovine sa sjevera i sjeveroistoka idućih dana prodiru njemačke jedinice, a sa zapada talijanske. Slovenski teritorij bio je potpuno okupiran do 14. travnja, a tri dana kasnije, 17. travnja, predstavnici jugoslavenskog vojnog zapovjedništva potpisali su bezuvjetnu kapitulaciju.² Područje Slovenije bilo je podijeljeno između njemačkog Reicha (dalje u tekstu Njemačka), Kraljevine Italije (dalje u tekstu Italija), Kraljevine Mađarske (dalje u tekstu Mađarska) i Nezavisne Države Hrvatske (dalje u tekstu NDH).³

Podjela je izvršena na osnovi međudržavnih ugovora između okupacijskih država. Njemačka i NDH sklopile su ugovor 13. svibnja 1941., Italija i NDH pet dana kasnije, a Njemačka i Italija 8. srpnja 1941. godine. Međutim, ugovor nisu sklopile Njemačka i Mađarska, kao ni Mađarska i NDH zbog Međimurja koje je zauzela Mađarska.⁴

Njemačka je svoj dio okupiranog slovenskog teritorija podijelila na dvije privremene regionalne administrativne jedinice: Donju Štajersku i Gorenjsku s Mežiškom Dolinom. Tijekom prvih mjeseci sjedišta postrojbi bila su u Mariboru i na Bledu, a zatim su prebačena u Graz i Klagenfurt. Očekujući brzu integraciju u Reich, obje administrativne jedinice interno su reorganizirale svoje oblasti i okruge prema njemačkom modelu te uvele njemačke službe i njemačko rasno zakonodavstvo. Njemačka granica s NDH i Italijom postala je južna, odnosno jugoistočna granica njemačkog Reicha.⁵

Prema pisanju Tone Ferenc, Hitlerov plan o komadanju Jugoslavije većim je dijelom napravljen još 27. ožujka 1941.,⁶ a prema Branku Petranoviću prvi je put dospio u javnost 6. travnja 1941., i to kao dio Općeg plana (*Generalplan*) o administrativnom uređenju organa Trećeg Reicha na području Jugoslavije.⁷ Do stvarne podjele došlo je prema Privremenim smjernicama za podjelu Jugoslavije koje su sastavljene 12. travnja 1941. u Mönichkirchenu kod Bečkog Novog Mjesta. Smjernice je potpisao Wilhelm von Keitel,⁸ a saveznici nisu imali pravo glasa kod glavne podjele.

U uputama je navedeno da Gorenjska i slovenski dio Štajerske, koji se proteže južno od Save s 90 km dugim i 15 km širokim pojasom, pripadaju Njemačkoj, Prekmurje dobiva Mađarska, a većinu ostalog slovenskog teritorija Italija (Slika 1). Njemačka je

1 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, 33-34.

2 Repe, *S puško in knjigo*, 12.

3 Zorn, Ciglič, Gašperič, „Državne meje na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno“, 204-205.

4 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Izabrana dela 1*, 72.

5 Repe, „Diplomatsko razkosanje Slovenije med drugo svetovno vojno“, 159.

6 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Izabrana dela 1*, 72, 333.

7 Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 26.

8 Neki autori navode da je riječ o Hitlerovim smjernicama, a neki von Keitela. Vidi: Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji*, 142; Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Izabrana dela 2*, 15; Van Creveld, *Hitler's strategy*, 165; Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 25. Čulinović, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, 49-78.

prisvojila najveći dio Dravske banovine, približno 10 291 km² (65 %) gdje je 1931. godine živjelo 798 700 stanovnika, Italija je dobila približno 4621 km² (29 %) s oko 336 300 stanovnika, Mađarska približno 943 km² (6 %) s oko 103 000 stanovnika, a NDH približno 12 km² (0,08 %) s oko 800 stanovnika.⁹ Ta je podjela općenito ostala na snazi i nakon dviju konferencija o uređenju jugoslavenskog prostora, koje su održane 18. i 19. travnja 1941. u Beču.¹⁰

Nove granice

Nakon podjele stvorene su nove državne granice na području Slovenije (Slika 1). Njih je bilo ukupno više od 660 km,¹¹ od toga gotovo 340 km po današnjim državnim granicama s Hrvatskom i Austrijom te više od 320 km unutar današnje Slovenije. Granice unutar današnje Slovenije nisu slijedile povijesne, administrativne ili etničke granice.¹²

Novom granicom Njemačka se pomaknula na istočnu granicu današnje Slovenije, odnosno jugoistočnu granicu nekadašnje austrijske *krunovine* Štajerske, gdje je graničila s novoosnovanom NDH. Na južnom dijelu granica je utvrđena u slivu Sutle.

U Sloveniji su 1941. godine nakon okupacije bila četiri granična područja i granice: granica između Njemačke i Mađarske, granica između Njemačke i NDH, granica između Italije i Njemačke te granica između Italije i NDH. Od tih granica do danas je sačuvana samo granica prema Hrvatskoj, koja se uglavnom temeljila na starijim razgraničenjima.¹³

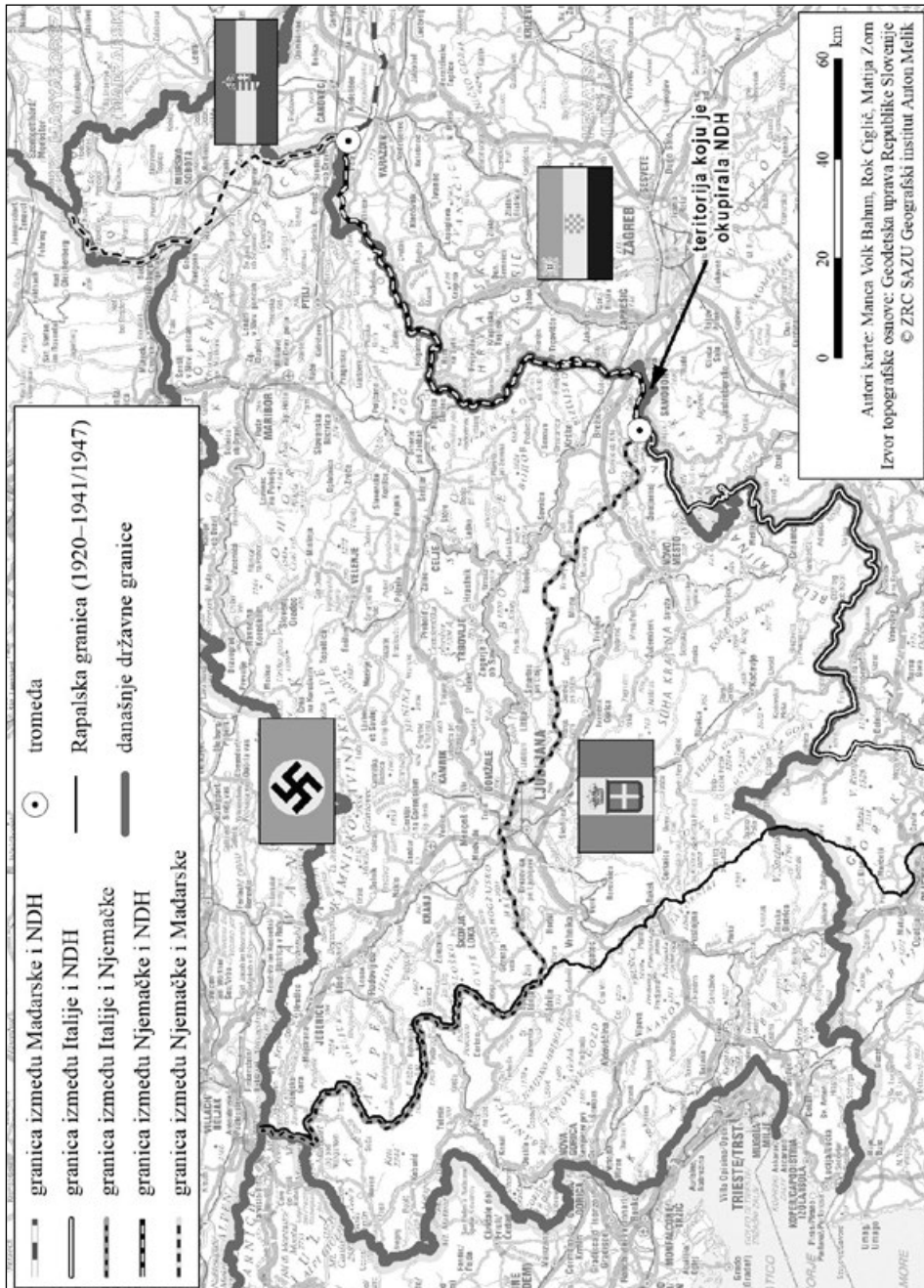
9 Zorn, Ciglič, Gašperič, „Državne meje na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno“, 208.

10 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji*, 139.

11 Zorn, Ciglič, Gašperič, „Državne meje na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno“, 203, 206.

12 Repe et al., *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja*, 10; Celar, *Slovenija in njene meje*, 37.

13 Ajlec, Repe, *Razkosana Slovenija*.

Slika 1. Podjela slovenskog teritorija između četiriju okupacijskih država 1941. godine¹⁴

14 Zorn, Ciglič, Gašperič, „Državne meje na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno“, 204-205.

NDH i hrvatsko-njemačka granica

NDH je nastala u travnju 1941. na gotovo cijelom području današnjih država – Hrvatske i Bosne i Hercegovine te istočnog Srijema u današnjoj Srbiji. Pod njezin je nadzor 1941. godine došlo i pet slovenskih naselja, i to: Bregansko Selo (današnja Slovenska Vas), Nova Vas kod Bregane (današnja Nova Vas kod Mokrica), Jesenice na Dolenjskem, Obrežje i Čedem. Sela se prostiru na površini od približno 12 km², na kojoj je živjelo oko 800 stanovnika.¹⁵ Ugovor između NDH i Njemačke u Zagrebu su 13. svibnja potpisali: državni tajnik Ministarstva vanjskih poslova Mladen Lorković i general August Marić kao predstavnici NDH, Sigfried Kasche, njemački veleposlanik u Zagrebu te Kurt von Kamphöwner, veleposlanikov tajni savjetnik, kao predstavnici Njemačke. Izgled granice definiran je u prvom članku: „Hrvatsko-njemačka granica utvrđuje se crtom koja ide od tromede: Hrvatska — Njemački Reich — Italija do tromede: Hrvatska — Njemački Reich — Mađarska i poklapa se općenito s bivšom upravnom granicom između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane i austrijskih *krunovina* Kranjske i Štajerske s druge strane. Predviđeni tok granice označen je plavom bojom na priloženoj karti, koja čini sastavni dio ovog ugovora.“¹⁶

O izgledu granice između NDH i Njemačke pisali su i lokalni mediji na njemačkoj strani granice, primjerice mariborski *Štajerski gospodar*:

13. svibnja u Zagrebu je sklopljen državni ugovor između predstavnika Reicha i Nezavisne Države Hrvatske u nazočnosti poglavnika glede određenja razgraničenja obiju država. To je prvi ugovor nove Hrvatske, sklopljen s Reichom. Ugovor su za Njemačku potpisali poslanik Siegfried Kasche i legacijski savjetnik Kamphöwner, a za Hrvatsku državni tajnik dr. Mladen Lorković i general August Marić. Nova njemačko-hrvatska granica duga je približno 100 kilometara. Granica započinje na istoku od tromede kod Varaždina i ide u smjeru zapada, južno od Rohitsch Sauerbrunn [Rogaška Slatina, op. a.] i Windisch Landsberga [Podčetrtek, op. a.], duž Sutle do ušća rijeke Sann [Sava, op. a.]. Odavde granica ide na zapad stražnjim dijelom Gorjanaca do nekoliko kilometara pred selom Kalje; tu počinje talijanska demarkacijska linija.¹⁷

Sutla – granična rijeka

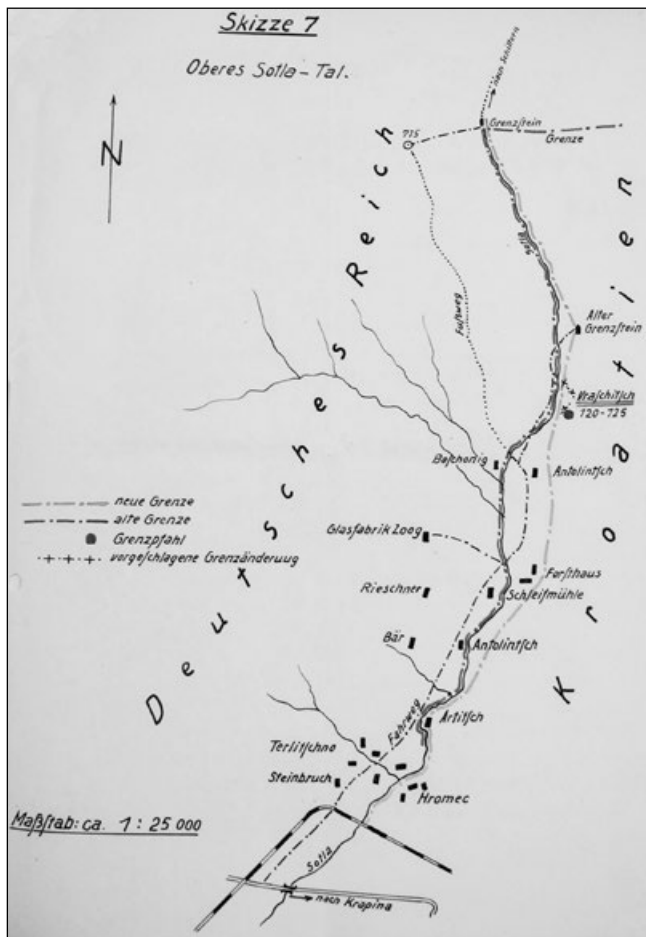
Uspostavom granice porječje rijeke Sutle nije prvi put postalo granično područje. Dijelom je bilo granično još u vrijeme rimske države, kada je sjeverni dio područja bio granica između rimskih provincija Norika i Panonije. Od kasnog srednjeg vijeka rijeka Sutla bila je granica Svetog Rimskog Carstva, a unutar Habsburške Monarhije razgraničila je Štajersku i Hrvatsku, odnosno Mađarsku. Sutla je bila granična rijeka

¹⁵ Repe et al., *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja*, 10.

¹⁶ *Međunarodni ugovori*, 24.

¹⁷ „Meja med Nemčijo in Hrvatsko določena“, 8.

i u Kraljevini Jugoslaviji, kada je razgraničavala Dravsku i Savsku banovinu, kasnije Banovinu Hrvatsku, te u SFRJ-u, kada je bila granica između socijalističkih republika Slovenije i Hrvatske.¹⁸ Trenutačno je Sutla državna granica između Slovenije i Hrvatske; do 2023. unutarnju granicu Europske unije kontrolirao je i Schengenski ugovor.

Slika 2. Nacrt njemačke granične komisije izgleda granice između Njemačke i NDH-a u gornjem toku rijeke Sutle na području između Doboveca kod Rogateca (južno) i Macelja (sjeverno) izrađen u odnosu 1 : 25 000. Nacrt prikazuje tri izgleda granice: „nova granica“ (*neue Grenze*; istočna granična linija), „stara granica“ (*alte Grenze*; zapadna granična linija) i „predložene izmjene granice“ (*vorgeschlagene Grenzänderungen*; križevi). Uz to, u nacrtu su i tri granične oznake: *Grenzpfahl* (točka) i dvije oznake za „stare“ granične kamene (*Alter Grenzstein*), koje je razgraničavalo austrijski i ugarski dio Austro-Ugarske Monarhije.¹⁹

18 Bajt, Vidic, *Slovenski zgodovinski atlas*.

19 PA AA, R 105131, Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien: Niederschrift über die Festlegung der deutsch-kroatischen Grenze im Gelände von 9. August, 41, Skizze 7.

Već smo spomenuli da je izgled njemačko-hrvatske granice određen ugovorom o granici. Ako je prvi članak okvirno opisivao njezin izgled, drugi je članak predviđao da će konačni izgled granice odrediti mješovito hrvatsko-njemačko povjerenstvo (Slika 2), koje će uzeti u obzir i gospodarske čimbenike.²⁰ U skladu s odredbama, njemačko-hrvatsko povjerenstvo za razgraničenje upućeno je 14. svibnja 1941. na granicu na Sutli, i to dan nakon sklapanja ugovora o razgraničenju kojim su trebali riješiti granične nesporazume.²¹ Povjerenstvo je imalo sjedište u Rogaškoj Slatini gdje su se u prostorijama hotela Štajerski dvor od kraja svibnja do 30. listopada 1941. sastajali djelatnici obaju povjereničkih izaslanstava.²² Krajem listopada hrvatsko izaslanstvo seli se u Zagreb i Klanjec, dok njemačko izaslanstvo ostaje u Rogaškoj Slatini gdje do 28. srpnja 1942. rješava sva granična pitanja na njemačko-hrvatskoj granici, osim utvrđivanja točne lokacije tromeđe između Njemačke, NDH i Mađarske.²³ Tada je njemačkim izaslanstvom za razgraničavanje predsjedao već spomenuti Kurt von Kamphövener, njemački diplomat koji je kao vođa njemačkog izaslanstva za rješavanje graničnih pitanja od 1941. do 1943. godine uređivao granična pitanja s Italijom, Mađarskom, Slovačkom, NDH, a radio je i drugdje na Balkanu.²⁴

I prije sklapanja međudržavnog ugovora i konačne uspostave granice s njemačke je strane uspostavljena granična regulacija. Postaje granične policije počele su djelovati već 17. travnja 1941. godine.²⁵ Heinrich Himmler je 18. travnja tijekom posjeta Mariboru naredio da je zadaća oružanih snaga i zaštita granice s Hrvatskom. Graničari su počeli čuvati granicu tek početkom svibnja, kada su formirani okružni carinski komesarijati. Za predmetno područje bili su nadležni komesarijati u Kozju i u Brežicama.²⁶ Posade graničara većinom su bile smještene u praznim župnim kućama i javnim zgradama, poput škola i raznih domova kulture, ali su često stanovale i u kućama mještana.²⁷

Njemačka okupacija općine Hum na Sutli

Njemačka delegacija koja je djelovala u sastavu mješovitog njemačko-hrvatskog povjerenstva za razgraničenje sa sjedištem u Rogaškoj Slatini odlučila je prvih dana svibnja 1941. godine da državna granica u zaleđu Rogaške Slatine neće ići rijekom Sutlom, nego uz zapadni dio Hrvatskog zagorja, tj. preko Sutle.²⁸ Time bi 36,85 km² općine

20 *Međunarodni ugovori*, 24.

21 „Določitev državnih meja med Nemčijo in Hrvatsko“, 1.

22 PA AA, R 105127, Aufzeichnung, 15. 5. 1941, 2; HR-HDA-227, kut.. 6, Odsjek za granicu, Opći spisi, 1941-1943, 30. 10. 1941.

23 PA AA, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, 1; Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien, 9. 7. 1942, 1.

24 Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 36.

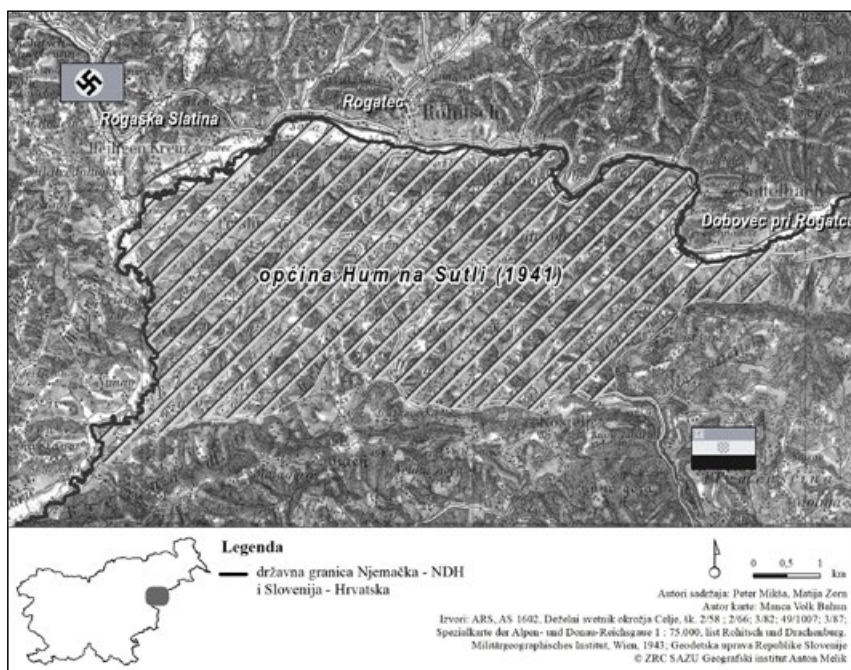
25 Podaci za postaju Brežice koja je čuvala granični prijelaz Dobova, a neko vrijeme i Veliku Dolinu. Ferenc, „Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli“, 387-388.

26 Ferenc, „Nemška okupacija“, 257.

27 Intervju: Jože Hederih.

28 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941-1945, šk. 2, p. e. 58, 9. 6. 1941.

Hum na Sutli (Slika 3) sa 6530 stanovnika, većinom Hrvata, pripalo njemačkom teritoriju. Početkom svibnja 1941. godine općina je pripojena donjoštajerskom političkom okrugu Šmarje pri Jelšah.²⁹ Sredinom svibnja općinu Hum na Sutli činilo je pet katastarskih općina (Brezno, Druškovec, Hum, Lupinjak i Prišlin; Slika 4), odnosno 19 naselja.³⁰ Unatoč činjenici da je aneksija bila u suprotnosti s međunarodnim ugovorom o razgraničenju, njemački dužnosnici već 4. svibnja 1941. izvješćuju o uspješnom zaposjedanju općine i postupnoj zamjeni hrvatske uprave njemačkom. Ugovor o granici potpisan je nepuna dva tjedna nakon njemačke okupacije općine i njime je propisano da će granična linija uglavnom ići po dotadašnjoj administrativnoj granici, a uz ugovor je priložena i karta.³¹ Na karti je vidljivo³² da granica ide rijekom Sutlom, dok su na hrvatskoj strani granice područje općine Hum na Sutli i zapadno rubno područje Hrvatskog zagorja.³³ Nekadašnja administrativna granica koja je stoljećima bila i državna razdjelnica, nikad nije prolazila preko Hrvatskog zagorja istočno od Sutle.

Slika 3. Općina Hum na Sutli, danas u Hrvatskoj, nekoliko tjedana nakon okupacije 1941. godine pripala je njemačkom Reichu, a zatim prelazi pod upravu NDH.³⁴

29 Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja”, 145.

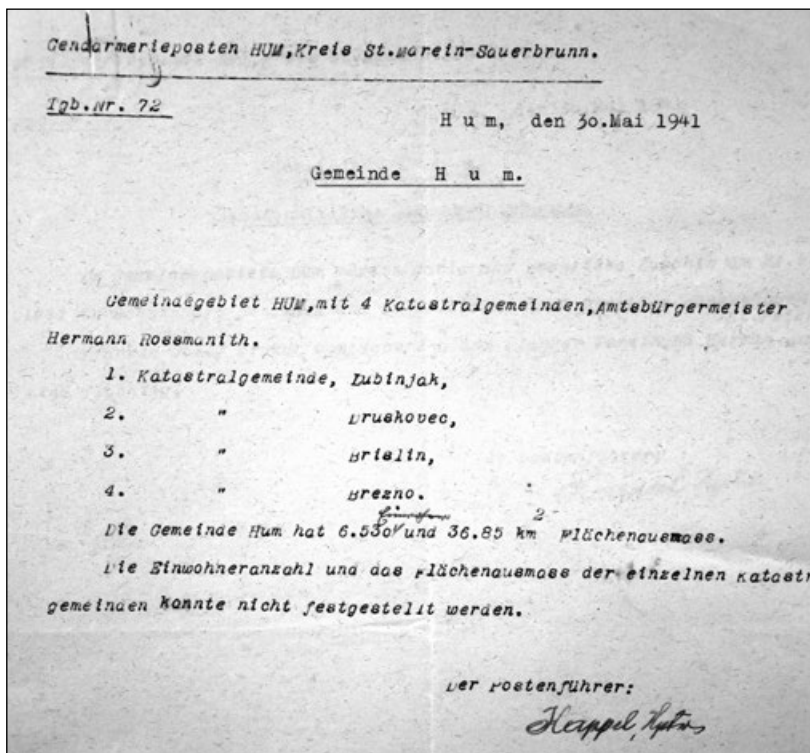
30 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941-1945, št. 5, p. e. 129, 13. 5. 1941.

31 *Međunarodni ugovori*, 24.

32 HR-HDA-227, Odsjek za međunarodne ugovore, kut. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941., 1-3.

33 Isto.

34 Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 37.

Slika 4. Izvješće vojne postaje Hum (kotar Šmarje sa sjedištem u Rogaškoj Slatini) 30. svibnja 1941. o općini Hum na Sutli, koja je uz Hum sadržavala još četiri katastarske općine – Lupinjak, Druškovec, Prišlin i Brezno.³⁵

Karta pokazuje da je, kada se potpisivao granični ugovor s NDH, vlast u Berlinu odlučila da Sutla postane granica između dviju država, iako rad povjerenstva za razgraničenje još nije završen. No to se ne može reći iz sačuvanih njemačkih izvješća za niže njemačke vlasti, koje su također imale svoju ulogu u razgraničenju.³⁶ Samo dan prije potpisivanja ugovora o granici hrvatski general August Marić, jedan od njegovih potpisnika, na sastanku u zagrebačkoj palači Ministarstva vanjskih poslova, u ime hrvatskog državnog tajnika, zatražio je da se Nijemci suzdrže od aneksije Huma na Sutli. Objasnio je njemačkim predstavnicima da je to područje iznimno važno za NDH jer su na njemu Hrvati prvi put otpjevali svoju himnu. Kad bi Nijemci bili spremni udovoljiti navedenom zahtjevu, NDH bi im na području Rogateca, gdje su se njemačke vlasti natjecale za jedinstven i povezan gospodarski prostor, bila spremna ustupiti, pa čak i pristati na zahtjeve za korekciju granice.³⁷

35 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 2/66, »Gemeinde Hum«, 30. 5. 1941.

36 Siter, »Reka Sutla kot okupacijska meja«, 146.

37 PA AA, R 105127, Die Grenzen des Deutschen Reiches in Krain und Südsteiermark, Aufzeichnung, 12. 5. 1941.

Ozbiljnost njemačke okupacije općine Hum na Sutli potvrđuje činjenica da je nacistička uprava već za vrijeme upravljanja općinom provodila intenzivnu denacionalizacijsku i rasnu politiku. Tako je 30. svibnja 1941. žandarmerijska postaja Hum izdala prvo izvješće o represivnim mjerama.³⁸ Tom se aneksijom, osim državne granice između Njemačke i NDH, privremeno mijenja i pokrajinska granica Donje Štajerske.³⁹

Na priključenje općine Njemačkoj utjecalo je više čimbenika, a najvažniji su bili gospodarski. Na ključne gospodarske okolnosti (vezanost industrije za štajersku stranu) višim su nacističkim vlastima posebno ukazivali politički komesar okružja Šmarje pri Jelšah *SA-Standartenführer* Robert Komarek i njemu podređeni njemački gradonačelnik općine Hum na Sutli Hermann Rossmanith. Obojica su se neprestano dopisivali o razlozima za priključenje općine.⁴⁰ Samo dan nakon napada na Kraljevinu Jugoslaviju Komarek se čak počeo dopisivati s Helmutom Carstanjenom (najvažnijim nacionalpolitičkim referentom za slovenski dio Štajerske i Prekmurje te voditeljem Instituta za jugoistok), koji mu je objasnio nužnost spajanja Huma na Sutli s Donjom Štajerskom te ispravljanje granice na tom dijelu. Iz Komarekova pisma upućenog osobno Carstanjenu saznajemo da na hrvatskom brijegu Sutle djeluje staklana Straža s pripadajućim rudnikom ugljena u Lupinjaku, pješčanikom i elektranom. Posljednja opskrbljuje strujom Rogatec, staklanu u Tržišču te Rogašku Slatinu. Vlasnici Stražine proizvodnje boca bili su *folksdojčeri* – braća Abel. U Straži je djelovao i znatan broj visokokvalificiranih staklopuhača iz redova *Kulturbunda*, *folksdojčera* i Nijemaca iz susjednog Rogateca na slovenskoj strani Sutle.⁴¹ Dakle, *Kulturbund* u Rogatecu svakako je radio pritisak za priključenje Huma Reichu.⁴² Politički komesar Komarek bio je i član njemačkog izaslanstva za razgraničenje te se u okviru toga zalagao da općina Hum na Sutli ostane njemačka.⁴³

Ostali razlozi koji objašnjavaju težnje Njemačke za aneksijom nalaze se u ovisnosti pograničnog stanovništva o području s obiju obala Sutle. Pretežno siromašno stanovništvo općine Hum na Sutli⁴⁴ ovisilo je o slovenskom Obsotelju, posebice o zapošljavanju u Abelovoj drugoj staklani kod Svetog Križa u Rogaškoj Slatini te obližnjem

38 Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja“, 146.

39 Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 48.

40 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sottla, 6. 6. 1941, 1-3. U fondu podružnog vijećnika okruga Celje (AS 1602) sačuvana je korespondencija između Komareka i njemačkog gradonačelnika Huma na Sutli.

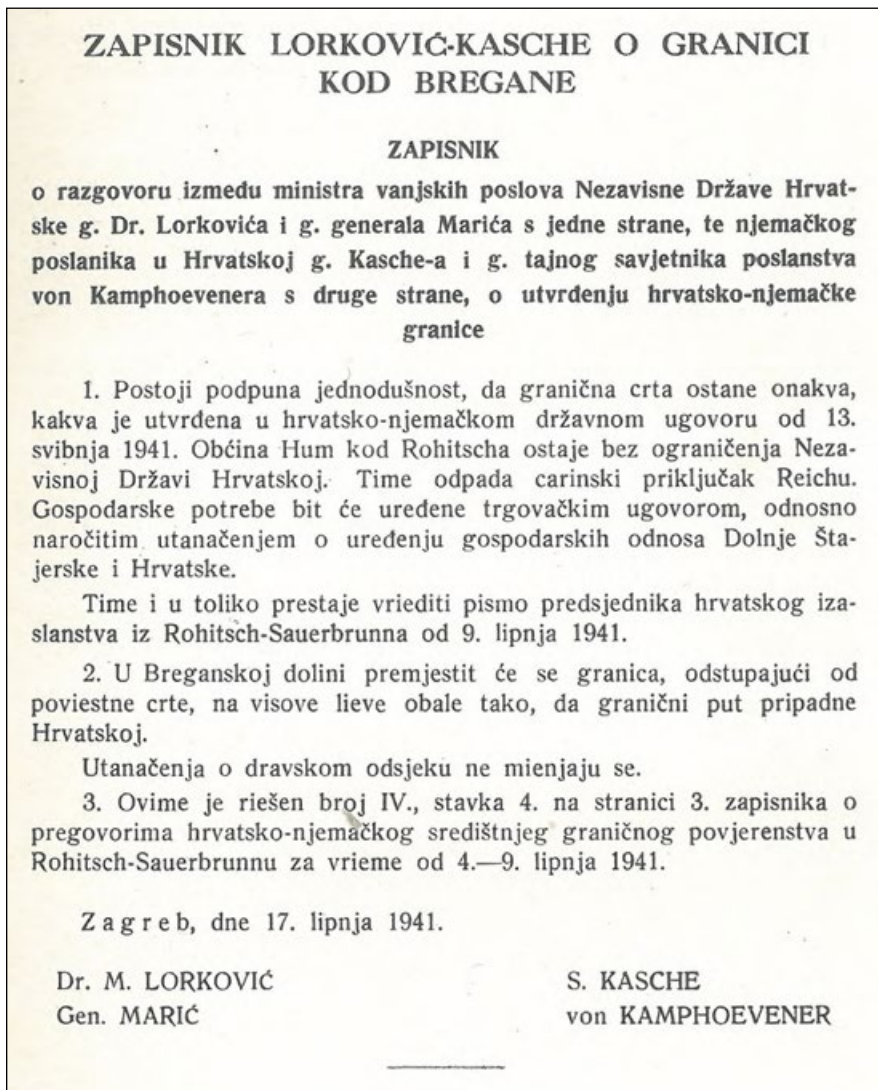
41 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 3, p. e. 87, 7. 4. 1941; kut. 5, p. e. 128, 26. 6. 1941, 2; kut. 5, p. e. 129, 13. 5. 1941.

42 Marinc, „Rogatec v času od 1850–1918 in 1941–1945“, 112.

43 PA AA, R 105131, Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien 1941–1943: Deutsche Delegation.

44 U kratkom razdoblju nacističke uprave čak 2000 stanovnika općine Hum na Sutli dobilo je razne vrste pomoći i materijalne potpore od NSV-a (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*, Nacionalsocijalistička narodna skrbi); dodatnih 2300 siromašnih planirano je uključiti u navedeni program socijalne skrbi. To znači da je otprilike dvije trećine stanovnika općine Hum na Sutli živjelo u krajnjem siromaštvu. SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sottla, 6. 6. 1941.

željezničkom kolodvoru. Istodobno, stanovnici Rogaške Slatine i Rogateca bili su izrazito ovisni o hrvatskom pograničnom području jer su hranu nabavljali iz općine Hum na Sutli. Unatoč tomu, općina Hum na Sutli najkasnije krajem lipnja 1941. godine prelazi pod upravu NDH (Slika 5).⁴⁵

Slika 5. Zapisnik sporazuma između njemačkog povjerenika Siegfrieda Kaschea i hrvatskog ministra vanjskih poslova Mladena Lorkovića od 17. lipnja 1941. gdje je zabilježeno da će granica kod Rogaške Slatine biti rijeka Sutla.⁴⁶

⁴⁵ *Međunarodni ugovori*, 95.

⁴⁶ *Isto*, 95.

Prelazak granice

Predstavnici povjerenstva za razgraničenje 23. lipnja 1941. u lječilištu Rogaška Slatina usvojili su nacrt sporazuma o uređenju i upravljanju malograničnog prometa između Donje Štajerske i Hrvatske, a koji je bio temelj ugovora od 30. lipnja 1941. o uspostavljanju gospodarsko-prometnih tokova na područjima općina Hum, Rogatec i Rogaška Slatina.⁴⁷ Uredili su izdavanje graničnih dozvola i carinske olakšice za domaće stanovništvo u razmjeni roba i usluga – iz Huma u Rogašku Slatinu i Rogatec uglavnom se nabavljalo staklo, struja, mineralna voda, ugljen i poljoprivredni proizvodi, od travnja 1942. godine i slama, drvene daske i brusni pijesak, a u obratnom smjeru različite vrste drva, vapnenac, slama, živo vapno, drveni ugljen i šljunak. U Rogatecu (kasnije i u Rogaškoj Slatini) osnovano je sjedište okružnog carinskog komesarijata koji je nadzirao željeznički promet. Prekrcana roba između dviju država uvijek se temeljito pregledavala na željezničkom kolodvoru u Rogatecu, odakle je vodila željeznička trasa koja i danas povezuje hrvatsko-slovensko pogranično područje. Kako je navedeno u gospodarskom ugovoru, za razmijenjene usluge nisu naplaćene carine.⁴⁸ Ugovor o uređenju malograničnog prometa na području Huma, Rogateca i Rogaške Slatine važio je 30 dana. Produžavao se svaki mjesec, sve dok jedna od strana nije odustala od njega, što se moralo najaviti najmanje pet dana unaprijed.⁴⁹ Ova praksa vrijedila je do rujna 1941. godine kada su završeni poslovi razgraničenja na rijeci Sutli.⁵⁰

Prelazak granice omogućen je na graničnim prijelazima (Slika 6) koji su ponegdje bili relativno frekventni. Uz gornji tok rijeke Sutle, tj. na graničnoj dionici između Doboveca kod Rogateca i Podčetrteka bilo ih je 14 na udaljenosti od približno 33 km, a danas su na istoj dionici samo četiri (Slika 7).⁵¹

47 *Isto*, 152.

48 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 149, p. e. 1007, Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und Kroatien über sachliche Erleichterungen im kleinen Grenzverkehr, 2. 4. 1942; Niederschrift, 23. 6. 1941, 12; HR-HDA-227, Ugovor, 30. 6. 1941., 1-3.

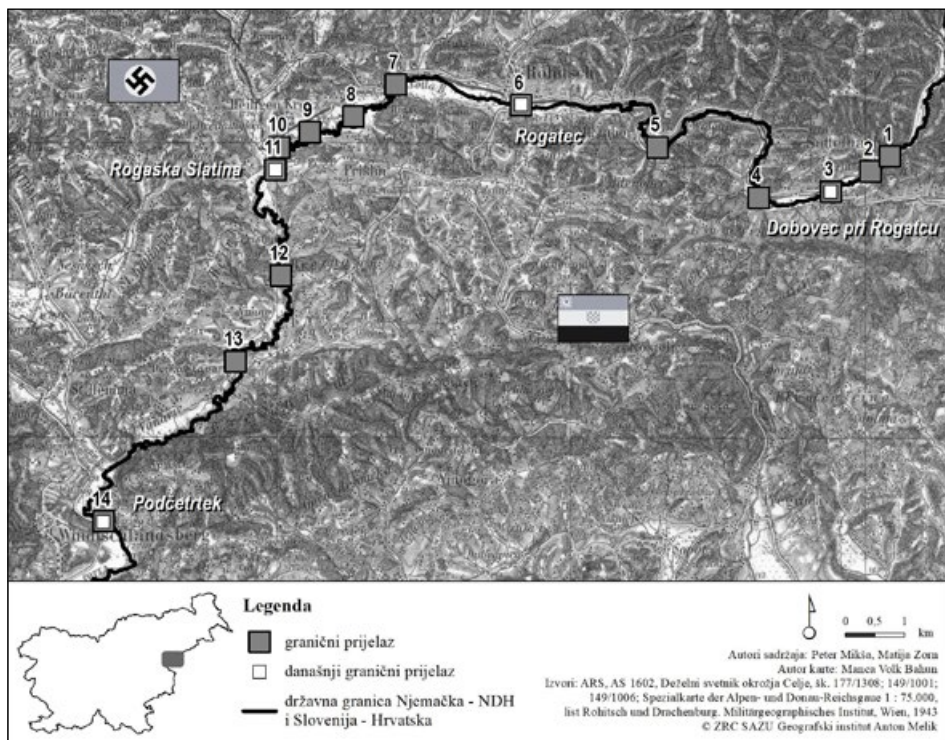
49 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 149, p. e. 1007, Vereinbarung, 30. 6. 1941, 3.

50 SI-ARS-1609, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 149, p. e. 1006, Kleiner Grenzverkehr mit Kroatien, 21. 8. 1941.

51 Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 36.

Slika 6. Granični prijelaz kod Harinih Zlaka (Podčetrtek; broj 14 na slici 7). U prvom planu je njemački graničar, a u pozadini hrvatski. Fotografija je vjerojatno nastala 1941. ili početkom 1942. godine kada granica još nije bila osigurana žičanom ogradom. Na istom je mjestu i danas granični prijelaz (Muzej novije i suvremene povijesti Slovenije, Ljubljana).

Slika 7. Granični prijelazi između Njemačke i NDH na rijeci Sutli između Doboveca kod Rogateca te Podčetrteka na karti iz 1943. godine, koju je izradio Vojno-geografski institut u Beču. Brojevi označavaju granične prijelaze: 1) Terlično – Hromec (malogranični promet), 2) Sveti Rok – Đurmanec (željeznički prijelaz, velikogranični promet; granični prijelaz i danas), 3) Dobovec – Lupinjak (malogranični promet), 4) Sveti Rok – Lupinjak (malogranični i velikogranični promet), 5) Klenovec (malogranični promet), 6) Rogatec – Hum (velikogranični promet; granični prijelaz i danas), 7) Brezovec kod Rogateca (malogranični promet), 8) kod Tržišča (malogranični promet), 9) „pri Klemenovem“, „pri Klemenu“, „čez Klemenovo“ (kod Rjavice; malogranični promet), 10) „Čerena“ (malogranični promet), 11) „pri Mlinarčku“, „pri Mlinarju“, „pri Mlinu“, „pri Šerbaki“, „Stari Col“ (malogranični promet; granični prijelaz i danas), 12) kod „Bajte“ (malogranični promet), 13) Nimno – Brezno (malogranični promet), 14) Podčetrtek – Harina Zlaka (granični prijelaz i danas).⁵²

Važnost graničnih prijelaza ovisila je o dodijeljenoj oznaci malograničnog i graničnog prometa (željeznička trasa ili važnija cesta). Na graničnim prijelazima s njemačke strane Sutle nalazila se drvena stražarnica (*Wächterhütte*) u kojoj su bili smješteni graničari koji su svakodnevno (pješice ili biciklom) patrolirali duž granične linije.⁵³

Okružna carinska služba Rogatec 11. srpnja 1941. prvi je put u izvješću objavila popis devet malograničnih (mjesnih) prijelaza za potrebe prelaska granice na Sutli za

⁵² Isto, 37.

⁵³ Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja“, 153.

područje Rogaške Slatine, Rogateca i Svetoga Roka. Svih devet prijelaza morali su odobriti Ured za graničnu carinsku zaštitu (*Zollgrenzschutz*) u Mariboru (od 1944. godine i u Celju), granična policijska postaja (Gestapo u Rogaškoj Slatini) i nadležne službe NDH. Prijelazima su se mogli koristiti vlasnici zemljišta s objiju strana Sutle (*Doppelbesitzer*, odnosno tzv. dvovlasnici), školarci, staklari, rudari i drugi zaposlenici.⁵⁴

U Rogaškoj Slatini 16. listopada 1941. pripremljen je popis prijelaza koji je trebao omogućiti odvijanje velikog graničnog prometa između država.⁵⁵ Konačno su potvrdili četiri cestovna prijelaza (na Dravi: Brezje – Babinec, na Sutli: Sveti Rok – Lupinjak i Rogatec – Hum na Sutli, na Savi: Velika Dolina – Jesenice – Bregana) i tri željeznička prijelaza (također na rijeci Sutli: Sveti Peter – Đurmanec). Na dionici granice između Njemačke i NDH koja je išla Dravom (granični prijelaz Središće ob Dravi – Varaždin) granicu su mogli prijeći samo na splavi. Veliki granični cestovni prijelaz Sveti Peter – Lupinjak služio je, primjerice, samo gostima lječilišta koji su putovali u Rogašku Slatinu.⁵⁶ Do jeseni 1941. godine na cijeloj granici između Njemačke i NDH uspostavljena su 24 malogranična prometna prijelaza i 8 velikih prijelaza, od kojih je 17 malograničnih prijelaza i 5 velikih bilo na rijeci Sutli. Svi prijelazi nisu otvoreni do kraja rata, tj. do odlaska Nijemaca. Neki od njih, poput prijelaza Nimno – Brezno (broj 13 na Slici 7), zatvoreni su približno godinu dana prije kraja rata.⁵⁷

Slika 8. Dvojezična pogranična dozvola za boravak u pograničnom pojasu (*Grenzkarte*) Alojza Wellea iz Rogateca⁵⁸

54 Isto, 153.

55 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 7, p. e. 157, Niederschrift über die Beschprechung über verschiedene Grenzfragen, 16. 10. 1941.

56 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 49, p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze.

57 Intervju: Štefka Ivić.

58 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 177/1308, Grenzkarte.

Uvedene su pogranične dozvole za boravak u pograničnom pojasu (*Grenzkarte*) za lokalno stanovništvo čiji je život ovisio o prelasku granice (Slika 8). Detaljna objašnjenja u vezi s njihovim izdavanjem dana su u osam točaka u sporazumu o uređenju malograničnog prometa između Donje Štajerske i NDH od 23. lipnja 1941. godine.⁵⁹

Pojedinac koji je želio prijeći državnu granicu na Sutli morao je na osnovi ispunjenog obrasca dobiti dozvolu za izdavanje pogranične dozvole.⁶⁰ Ovisno o namjeri, obrazac se sastojao od pet mogućnosti prijelaza. Podnositelji su najčešće navodili prvu mogućnost – biti zaposlenik vlasnika pogona važnog za njemačku državu tijekom rata, četvrtu – posjet liječniku ili bolnici ili petu – prelazak granične rijeke Sutle zbog redovitog posjećivanja školskih ustanova. O odobrenju zahtjeva i pravu izdavanja dozvole na njemačkom teritoriju prvo su odlučivali politički komesari, a u NDH okružni načelnici. Od srpnja 1942. godine stanovnici koji žive u 25 km širokom pograničnom pojasu mogli su zatražiti pograničnu dozvolu.⁶¹

Pogranične dozvole sadržavale su sljedeće identifikacijske elemente (Slika 8): fotografiju nositelja, njegov opis (fizički izgled, dob, zanimanje, mjesto zaposlenja i prebivališta), pečate izdavatelja (policijska tijela matične i susjedne države te područni carinski ured), datum izdavanja i rok valjanosti, razlog izdavanja dozvole, odnosno svrhu prelaska granice te oznaku prijelaza za koji se dozvola izdaje.

Uz navedeno, obrazac je sadržavao i podatke o visini dnevnih primanja te obrazloženje zbog čega su radni pogon ili tvrtka u kojoj je kandidat zaposlen važni za Reich tijekom ratnog razdoblja. Osim toga, podnositelj je morao ispuniti rubriku o uključenosti u njemačke organizacije i navesti svoj članski broj. Prilikom popunjavanja obrasca tzv. dvovlasnici s obiju strana Sutle morali su navesti i točnu površinu zemljišta na njemačkom i hrvatskom teritoriju te vrstu pretežne namjene (vinograd, voćnjak, oranica / njiva, šuma ili livada). Nositelj dozvole nije mogao proizvoljno dobiti dopuštenje za korištenje graničnih prijelaza duž cijele sutlanske granice, već mu je za prelazak granice odobren određeni malogranični prijelaz. Djeci mlađoj od 14 godina nije bila potrebna vlastita dozvola za prelazak granice u pratnji odraslih – naravno, pod uvjetom da su navedeni u dozvoli roditelja ili skrbnika.⁶²

59 Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja“, 155.

60 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 178, p. e. 1309, Antrag, 3. 12. 1943.

61 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 149, p. e. 991, Niederschrift, 3. 7. 1942, 1-2.

62 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941, 1.

Označavanje granice

Nakon što je granica određena, trebalo ju je označiti na terenu.⁶³ Još prije postavljanja graničnih kamena (Slika 9), granicu su iskolčili. „Njemačke vlasti počele su postavljati stupove uz granicu kako bi pripremile žičanu ogradu i pri tome krenule su u ravnom smjeru jer stupove ne postavljaju točno uz granicu, već i preko našeg državnog teritorija. I s jedne i s druge strane ovih stupova siječe se šuma i žito u širini od 60 metara, čime se nanosi velika šteta narodu“,⁶⁴ žalila se strana NDH.

Na sjednici Centralnog povjerenstva za razgraničenje u Rogaškoj Slatini, koja se održavala od 4. do 9. lipnja 1941. godine, povjerenstvo za razgraničenje cijelu je hrvatsko-njemačku granicu podijelilo u dvije radne dionice. Nadzor nad obilježavanjem dionice A (južni dio) preuzeo je hrvatski dio povjerenstva za razgraničavanje, dok je vođenje sektora B preuzeo njemački dio povjerenstva.⁶⁵ Na prvoj dionici postavljeno je 595 graničnih kamena, a na drugoj 1524.⁶⁶ Do prosinca 1942. godine, kada je službeno završeno obilježavanje hrvatsko-njemačke granice, postavljeno je 2119 graničnih kamena.⁶⁷ Granični kameni za sutlansku granicu izrađivale su dvije tvrtke iz Graza koje već sredinom prosinca 1941. godine nisu mogle pravovremeno ispunjavati narudžbe, zato je prilikom dostave graničnih kamena dolazilo do kašnjenja.⁶⁸ Granični kameni za pokrivanje njemačkog radnog sektora (*Abschnitt B*) čuvali su u skladištima u Ptuju odakle su ih u blizinu granice dovozili kamionima.⁶⁹ Do sredine siječnja 1942. godine zaključeno je postavljanje graničnih kamena na hrvatskoj dionici, nedostajalo je još samo odgovarajuće numeriranje, a na njemačkoj dionici kamenje je bilo postavljeno do izvora rijeke Sutle na Macelju (Slika 10). Iz podataka je razvidno da su Nijemci postavili gotovo 1000 graničnih kamena više od Hrvata.⁷⁰

63 PA AA, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, 6; Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, 53; Ferenc, *Izbrana dela*, 2, 57.

64 *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, dok. br. 297, 934-936.

65 PA AA, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, 1-6; Bericht Nr. 4, 10. 7. 1942, 2.

66 *Isto.*

67 *Isto.*

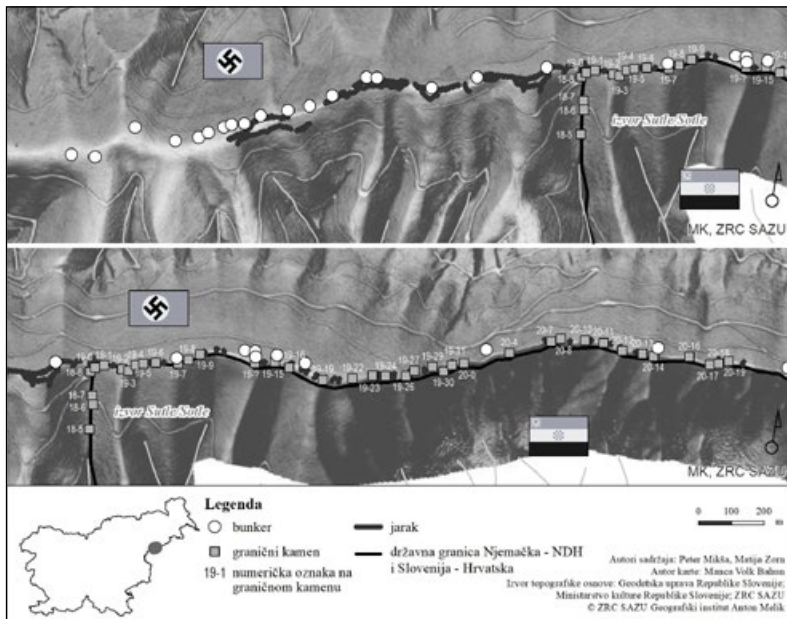
68 PA AA, R 105131, Lieber Kamphövener, 15. 1. 1942, 1.

69 PA AA, R 105131, Geschäftsführender Ausschuss der deutsch-kroatischen Zentralgrenzkommision, 10. 7. 1942, 3.

70 PA AA, R 105131, Lieber Kamphövener, 15. 1. 1942, 1.

Slika 9. Njemačko-hrvatski granični kamen s dobro vidljivim natpisom NDH koji i danas stoji u slivu rijeke Sutle. Ove su oznake trenutačno jedine oznake razgraničenja između Slovenije i Hrvatske na ovom području (fotografija: Peter Mikša).

Slika 10. Na graničnom grebenu Macelja očuvani su mnogi granični kameni između Njemačke i NDH koji danas predstavljaju jedine granične oznake između Slovenije i Hrvatske na ovom području. Kameni su na prikazanom području međusobno udaljeni 50 m. Na slici također vidimo da su iskopani streljački rovovi i izgrađeni bunker s njemačke strane granice. Na prikazanoj udaljenosti od 3140 m čak je 2450 m streljačkih rovova. Na slici vidimo da su bunker bili izgrađeni na prosječnoj udaljenosti od sto metara, a neki od njih čak na četvrtini te udaljenosti.⁷¹

⁷¹ Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 62.

Njemačka zaštita granice

Nijemci su granice štitali minskim poljima, žičanim ogradama, karaulama i bunkerima.⁷² Nijemci su porušili sve objekte u graničnom pojasu i posjekli šumu u širini od oko 50 metara, što je omogućilo bolju kontrolu. To su uglavnom postizali korištenjem prisilnog rada, u koji je bilo uključeno lokalno stanovništvo.⁷³

Drvene stupove, većinom od smreke i graba, zabili su u korito rijeke Sutle na svaka dva metra, a na njih je njemačka vojska stavila pocinčanu bodljikavu žicu.⁷⁴ U ožujku 1943. godine izdana su i rješenja o hitnoj izgradnji kula (Slika 11).⁷⁵ Uz granicu je često stajala kula visoka 30 metara, građena od četiriju potpornih stupova, koji su bili izrađeni od dvostrukih balvana, a na vrhu je bila natkrivena stražarnica veličine oko 3 puta 3 m. Pristup stražarskom mjestu bio je omogućen ljestvama ili drvenim stepenicama. Uz kulu su izgradili i bunker te namjestili telefonsku vezu.⁷⁶

Slika 11. Lijevo: Njemačka stražarska kula na granici između Njemačke i Italije kod Ljubljane (Muzej novije i suvremene povijesti Slovenije, Ljubljana). Desno: ostatak temelja stražarske kule iz Drenoveca kod Bukovja na granici između Njemačke i NDH (fotografija: Marko Berkovič).

72 Mikša, Zorn, „Rapalska meja“, 626.

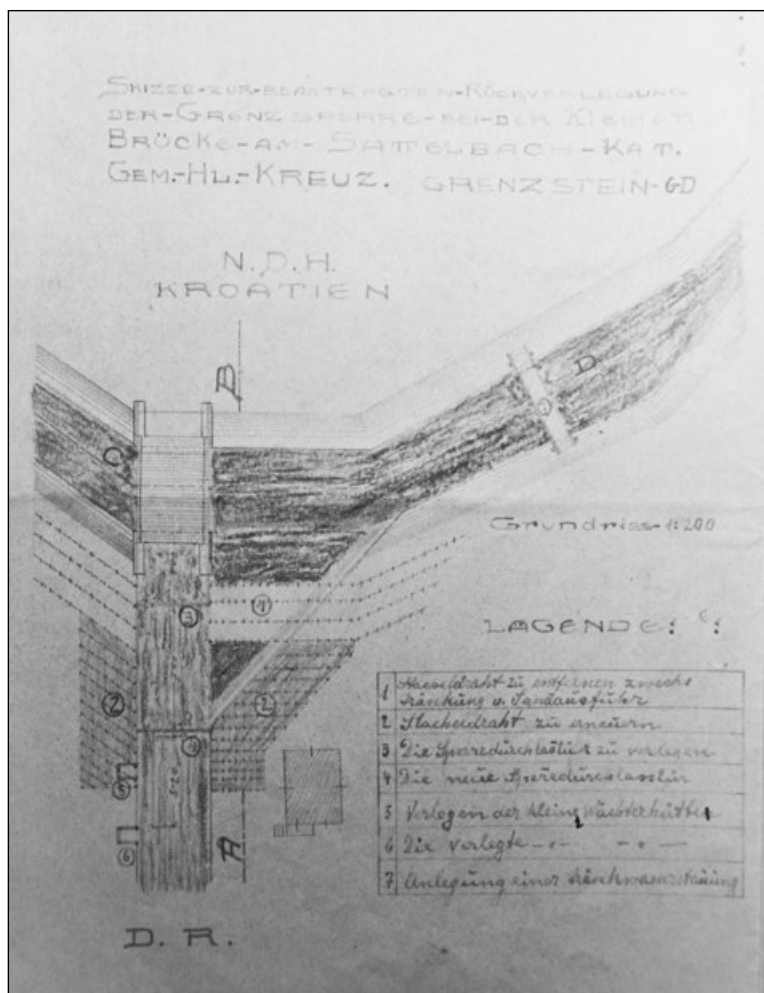
73 *Isto*, 626.

74 Intervju: Vjekoslav Petek.

75 Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja“, 152.

76 Mikša, Zorn, „Rapalska meja“, 626.

Na graničnim prijelazima, uz žičane ograde, sastavni dio bila su i velika željezna vrata, a ponegdje samo drvena podizna rampa (Slika 12). Na najizloženijim mjestima postavili su dva metra visoku pletenu ogradu, na čijem je vrhu bila bodljikava žica postavljena u tri reda. Iza nje su po tlu položili dva do tri metra visoku uvrnutu bodljikavu žicu, a iza toga nekoliko metara širok pojas s protupješačkim minama. Mine je postavila vojska, a sav preostali rad obavili su tzv. mobiliziranci.⁷⁷

Slika 12. Njemački nacrt graničnog prijelaza Klemenov most kod Svetog Križa (danas u Rjavici kod Rogaške Slatine; broj 9 na Slici 7). Legenda: 1: žičana ograda (treba ukloniti), 2: žičana ograda (treba obnoviti), 3: zaporna vrata (treba premjestiti), 4: zaporna vrata (nova), 5: stražarnica (treba premjestiti), 6: stražarnica (premještena), 7: prepreka.⁷⁸

⁷⁷ Intervju: Albina Gobec.

⁷⁸ SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 285, p. e. 297, Skizze.

Na svakih 500 metara stajale su table s upozorenjem u veličini od 20 do 30 cm s prijetećim natpisom „Pozor! Smrtna opasnost“.⁷⁹ Do nesreća zbog eksplozivnih tijela dolazilo je već kod radnika koji su ih stavljali.⁸⁰

Radovi ojačanja uz granicu između Rogateca i Brežica započeli su krajem listopada 1942. godine, a na dionici između Rogateca i Macelja još od 7. listopada 1942. nadalje.⁸¹ Nijemci su u ožujku 1943. godine u jednom od izvješća zapisali da radovi ojačanja na području Rogateca, sve do podnožja Macelja teku bez većih problema.⁸²

Slika 13. Ograda uz granicu na njemačkoj strani bila je visoka i više od dva metra. Unatoč tomu, preko graničnih se prepreka krijumčarilo. Inače rijetka fotografija krijumčarenja prikazuje uporabu ljestava za prelaženje ograde. Snimljeno u blizini Rogaške Slatine, vjerojatno 1944. godine (vl. Bogdan Kolar, Rogaška Slatina).

79 SI-ARS-1609, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 285, p. e. 297, Verdrahtung der kroatischen Grenze, 12. 10. 1942, 1-2.

80 Intervju: Emil Kranjc.

81 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 285, p. e. 297, Grenzsicherung an der deutsch-kroatischen Grenze, 20. 10. 1942; Bauarbeiten im Raume Rohitsch, Sattelbach und Matzelgebirge, 6. 10. 1942.

82 SI-ARS-1602, Deželni svetnik okrožja Celje, kut. 285, p. e. 297, Grenzsicherungszone, Hindernisbau und Bauten von Wachtürmen, 5. 3. 1943.

Za godinu dana granica je bila zaštićena žičanom mrežom visokom dva metra (Slika 13) – kakva je bila u blizini naselja ili bodljikavom reznom žicom visokom dva metra. Na pojedinim mjestima, gdje je bio potreban poseban nadzor, stajale su granične postaje (granične stražarnice).

Jože Zbil iz Nimnog sjeća se graničara:

Najviše je bilo tih vojnika koji su bili na ruskom frontu, a zatim su bili u rogaškoj bolnici na liječenju. Zatim su ih presvukli i postavili ih za graničnu policiju. To su bili ljudi nesposobni za vojsku – znači, oni koji su imali neku tešku ranu, odnosno operaciju, stoga ih nisu više slali na front. Zato su ih smjestili ovdje na granicu. I oni su zatim često išli pored naše kuće jer su patrolirali i po obližnjim graničnim brdima da su mogli vidjeti daleko. Time su nadzirali i granicu te su vidjeli ako je netko pokušavao ilegalno prijeći. Stražari su bili dvojica po dvojica. Čini mi se da su imali 12-satni radni dan. Stražarskih kula se ne sjećam. Ali su bile stražarnice. Mijenjali su se tako da su ih selili od mjesta do mjesta da se nisu previše sprijateljili te postali domaći s lokalnim stanovništvom.⁸³

Život na granici

„Mi od nastanka granice nismo mogli više u Sutlu. Studenac smo imali odmah pored Sutle, hladnu pitku vodu. Nismo mogli po vodu, morali smo je 4 godine nositi iz sela udaljenog pola kilometra. Čeznuo sam za Sutlom, želio sam se kupati i loviti ribu. Mi smo živjeli sa Sutlom, prali smo stvari“, Jože Hederih iz Dekmance prisjeća se problema koje je donijela granica.⁸⁴

Izjava ukazuje na probleme koje je za stanovnike na granici donijela granica. Nova granica na Sutli onemogućavala je kupanje i ribolov, čak i pristup samoj vodi, što je lokalnom stanovništvu onemogućavalo razne aktivnosti kao što su pristup pitkoj vodi, odnosno vodi za pranje, a u vrijeme ljetnih suša bilo je onemogućeno navodnjavanje poljoprivrednih zemljišta.⁸⁵ Zbog nemogućnosti pristupa vodi trpjela je i stoka. Propadali su vinogradi.⁸⁶

Za dnevne migrante koji su odlazili na rad s hrvatske na njemačku stranu prelazak je bio otežan, neugodan i podvrgnut stalnoj kontroli. Prisutnost na sahranama i misama te posjeti crkvi, rodbini i prijateljima na drugoj strani granice nisu bili dovoljni razlozi za izdavanje dozvole za prelazak granice.⁸⁷ „Sjećam se pogreba bake iz Zaluga kod Prišlina, na pogrebu smo bili ja i otac, stajali smo na slovenskoj strani žičane i minirane granice. Morali smo stajati na livadi i gledati preko žice. To je bilo 1943. godine. Žalosno smo promatrali pogreb. Poškropiti nismo mogli. Nekoliko ljudi prisustvovalo je pogrebu na hrvatskoj strani“, prisjeća se Marjana Unverdorben.⁸⁸

83 Intervju: Jože Zbil.

84 Jože Hederih.

85 Intervjui: Jože Hederih i Branko Mikša.

86 Intervju: Ivan Ivić.

87 Intervjui: Branko Mikša i Marjana Unverdorben.

88 Intervju: Marjana Unverdorben.

Ljudi granicu nisu prelazili samo legalno. Stanovnici, osobito oni koji su živjeli bližu granice, preko Sutle su krijumčarili različitu robu. „Kako je naša kuća bila malčice sakrivena, uvijek se nešto *šmugljalo* – duhan i sol iz jedne države u drugu. Mijenjali smo robu. To se uvijek događalo kod nas između kuće i štale, gdje nije bilo svima na očima. Sol su gurali ispod žice, a duhan su bacali preko mreže jer je bio lagan. Kod mlina je bio manji pješački most, po kojem se prelazilo rijeku. Sutla se zimi zaledila pa su je prelazili po ledu, a ljeti su je mogli tek tako prijeći jer je bila vrlo niska, samo do gležnja“, prisjeća se Jože Hederih.⁸⁹

Ela (Gabriela) Krumpak imala je na početku rata 21 godinu te je u Rogaškoj Slatini bila vlasnica frizerskog salona. Kako je nestašica bila velika, i sama je krijumčarila: „Krijumčarilo se po cijeloj Sutli... Imala sam sestru u Hrvatskoj pa smo *na crno* kupili duhan te ga dali carinicima uz bocu rakije, pa su nas u određeno vrijeme propustili preko granice. Ja, dok sam imala salon, nisam mogla više naplaćivati, pa sam za jednu trajnu naplaćivala šalicu masti. Uz duhan smo krijumčarili i sol, ponekad i kruh. Duhan smo dobivali iz Hrvatske.“⁹⁰

Emil Kranjc iz Rogateca također ima puno sjećanja na to:

Kada su završili utvrđivanje granice, došli su *grensleri* (tako smo ih zvali), koji su imali ovdje kod Zupanca svoju postaju, ovdje gdje stoji moja kuća, malo niže, imali su svoje skladište municije. To su uglavnom bili Austrijanci, starijeg uzrasta, stariji muškarci, te su se šetali gore-dolje uz granicu. Sjećam se da smo jednom kao djeca skakali po obali, a na onom mostu na kojem su za prelazak stajala vrata – ona nisu bila minirana – došli su s one strane (tu se, naime, krijumčarilo duhan i sol). I oni su išli gore, a tu je prolazio jedan stariji austrijski vojnik te ih je vidio. Zatim je rekao glasno: 'Pa baš sad moraju ti vragovi tu hodati kad sam ja tu.' Uzeo je pištolj i pucao u zrak. A mi smo se smijali dok su oni bježali.⁹¹

Uz sve navedeno, vjerojatno je najzanimljivije sjećanje na gotovo nevjerojatan događaj, kada je Sutlom „prokrijumčareno više od 20 grla stoke“.⁹²

Prolaz kroz minsko polje najčešće je bio omogućen postavljanjem dasaka i ljestvi.⁹³ Krijumčarenje je rezultiralo i smrtnim žrtvama. U matici umrlih za Rogašku Slatinu ima dosta zapisanih smrti uz navođenje „strijeljan na granici tijekom krijumčarenja“.⁹⁴ No, stroga kontrola granice i kažnjavanje krijumčarenja znatno su ublaženi pred kraj rata. Štefka Ivić iz Vonara prisjeća se da su njemački stražari pritom čak držali ljestve.⁹⁵

Dvovlasnicima je granica uzrokovala velike probleme. Kako im je zbog prelaženja granice bilo teško održavati njive na objema stranama i kako su se stanovnici morali

89 Intervju: Jože Hederih.

90 Intervju: Ela Krumpak.

91 Intervju: Emil Kranjc.

92 Intervju: Jože Zbil.

93 Intervju: Jože Hederih.

94 Mrliška matična knjiga (Matična knjiga umrlih) Rogaška Slatina 1941-1945.

95 Intervju: Štefka Ivić.

snalaziti, pokazuje nam priča Štefke Ivić iz Vonara: „Kako smo zbog zatvorenog prelaska preko mosta, gdje smo inače prelazili Sutlu, do svojih parcela u Hrvatskoj imali predug put, dogovorili smo se sa susjedima koji su imali isti problem da obrađujemo zemlju jedni drugima. Dogovarali smo se preko granice.“⁹⁶ I Ivan Ivić iz Breznog na hrvatskoj strani prisjeća se da su zbog toga imali probleme. Na slovenskoj strani imali su vinograd i ujesen su grožđe većinom na kravama i zapregama dovozili kući i tamo ga prešali. Međutim, jedne godine granica je bila zatvorena te su u skladu s dogovorom s jednim seljakom na slovenskoj strani, koji je tu godinu obrađivao vinograd, polovicu uroda tajno prevezli preko Sutle. Na hrvatskoj su strani imali pripremljenu zapregu i krave tako da su ljetinu mogli dovesti kući. Morali su biti maksimalno oprezni da ih njemački vojnici ne bi primijetili.⁹⁷

U vezi s njihovim grožđem i vinom Ivan Ivić se prisjeća:

Kući se zatim prodavalo i vino. Nije to bila neka gostiona, nego onako, više domaće. Ali su svi znali da kod Ivićevog Toneka mogu dobiti piće. Tako je bilo i za vrijeme rata i, uz lokalne stanovnike, ponekad su piće popile i vojne patrole – partizanske i ustaške. Otac s tim nije imao problema, obojica su piće i platili. Jedino ga je brinulo da ne dođe do nekih sukoba i strijeljanja, ali su obojica obećali da će izbjegavati konflikte. Tako je i tata se ne sjeća da je dolazilo do nekog konflikta. Znali su jedni za druge i držali se dogovora o nenapadanju. Radije su pričekali negdje vani. Da bi se baš družili, to nisu.⁹⁸

Stradavanje stanovništva na granici

Mine su predstavljale najveću opasnost za lokalno stanovništvo. Zbog njih je ljudima bilo teško ili čak nemoguće odlaziti u polje ili šumu, a put do trgovine, liječnika ili crkve bio je znatno duži. Čak ni stoka više nije mogla pasti u pograničnom pojasu. „I za vrijeme rata uz žicu je dignuta kokoš ili krava u zrak, brsteći zemlju ili tresući žicu“, prisjeća se Jože Hederih.⁹⁹

Prije svega, mine su značile ljudske žrtve. Ovako se prisjeća Branko Mikša:

Pošto je žičana granica bila minirana i bila je tamo bodljikava žica, moj ujak je tu napravio prolaz. Žicu je prerezao i provjerio da tamo nema mina. Nekoliko je puta, uglavnom u večernjim satima, prolazio tim prolazom na drugu, njemačku stranu. Godine 1944. bio je Uskrs, htio je ponovno proći. A mama mu je rekla: ‘Francel, nemoj ići danas, blagdan je.’ Pa je rekao: ‘Pa, u redu je, ja ipak idem.’ Malo kasnije roditelji su čuli eksploziju te se, naravno, uplašili jer su pretpostavljali što se dogodilo. Očito je neki njemački stražar primijetio prijelaz i tamo postavio minu. Dok je ujak pucao preko presijecanih žica, rukama je udario u podmetnutu minu koja je eksplodirala. Ujak je zvao upomoć, od eksplozije su mu ozlijeđene ruke i lice. Bio je slijep. Naša ga je obitelj donijela kući i živio je

96 Intervju: Štefka Ivić.

97 Intervju: Ivan Ivić.

98 *Isto.*

99 Intervju: Jože Hederih.

još četiri dana. Nisu ga mogli prebaciti u bolnicu. Sve dok žicu nisu nakon rata uklonili, na žici su se vidjeli ujakovi ostaci odjeće. Prije ih se nitko nije usudio ukloniti. Mi djeca smo ostatke ujakove odjeće gledali još dugo i to dobro zapamtili.¹⁰⁰

Jože Hederih se prisjeća: „Kad je rat bio pri kraju, dječaci su bili znatiželjni. Mladić od 16 godina pokušao je iskopati minu i poginuo... Neko vrijeme je još visio mrtav na žici. Još dugo sam se bojao, bio sam prestravljen, uvijek sam ga vidio pred sobom. To se dogodilo u blizini naše kuće.“¹⁰¹

Utvrđivanje južne granice Reicha 1944. godine

Tijekom druge polovice 1944. godine Nijemci su, očekujući moguće iskrcavanje Saveznika u Istri te zbog uspjeha partizana i Crvene armije u Srbiji, započeli opsežno utvrđivanje južne granice. Naime, Adolf Hitler je reagirao na neposrednu opasnost objavljivanjem dvaju dekreta (naredbe od 26. srpnja i 19. rujna 1944.), u kojima je naredio da se utvrdi neprobojni *Südoswall* (jugoistočni zid, također nazvan *Reichsschutzstellung*, tj. linija za zaštitu Reicha). Utvrđena granica na Sutli trebala je predstavljati čvrstu obrambenu crtu na kojoj će se sovjetska ofanziva „razbiti“ i spriječiti prodor Crvene armije u Donju Štajersku i jugoistočnu Austriju.¹⁰² Jože Hederih se prisjeća.

U listopadu 1944. godine administrativne okupacijske vlasti izmislile su nam posebno važan i kvalitetan posao. Ljude su počeli tjerati da kopaju rovove. Streljački rovovi iskopani su planski, kako bi se obranili od Rusa. Bez razlike s obzirom na dob, spol i zdravstveno stanje, na taj su posao tjeroali sve od 14 do 50 godina. Kako se narod nije odazivao na raspisane pozive i sudjelovao u kopanju ovih rovova, okupator je vukao druge veze. Uveli su različite kazne... Tu i tamo je neki uporni buntovnik završio u kaznenom logoru u Rogaškoj Slatini.¹⁰³

U prvoj polovici listopada 1944. godine Nijemci su započeli opsežne dodatne radove utvrđivanja duž cijele rijeke Sute (od izvora kod Macelja do ušća u Savu u blizini Brežica). Granica je bila ispresijecana kilometrima rovova na obližnjim brdima (mještani ih još danas zovu *šicgrabni*; Slika 14 i Slika 15) i utvrđena mitraljeskim gnijezdima i bunkerima, skladištima streljiva, topovskim rovovima i različitim zamkama. Protutenkovske zapreke (stupovi i mine) postavljene su na prijelazima (primjerice mostovi), a lakši protutenkovski topovi postavljeni su u pozadini protuoklopnih zapreka za borbu protiv tenkova i invazijskog pješništva. Uz granicu na liniji od 100 do 150 metara od Sute iskopani su protutenkovski rovovi širine do 4 metra i dubine 3,5 metra, koji su na pojedinim mjestima ojačani drvom ili šibljem. Primjerice, protutenkovski jarak na

100 Intervju: Branko Mikša.

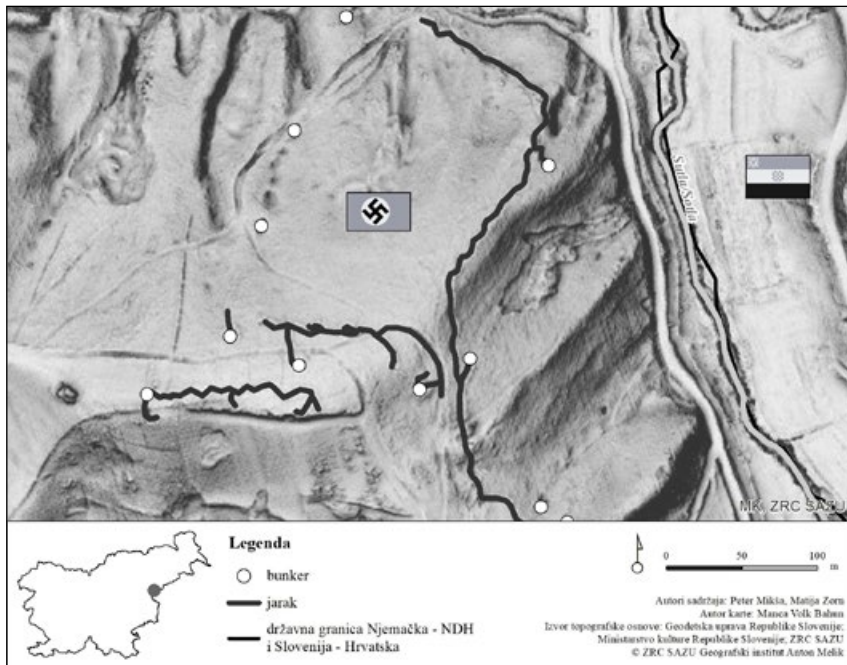
101 Intervju: Jože Hederih.

102 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, 773.

103 Školska kronika OŠ Šmarje pri Jelšah (1941-1945.).

cesti Rogatec – Rogaška Slatina neposredno uz Sutlu bio je dubok i širok pet metara. Ispred ovih jaraka koji su zajedno s jarcima za paljbu predstavljali glavnu i kontinuiranu protuoklopnu zaštitu, postavljene su i dvoredne ili višeredne žičane zapreke. Također su izgradili bunkere i postavili protuavionske topove na važnijim područjima. U nedostatku građevnog materijala (kamenja, drva i zemlje) čak su rušili i kamene kuće.¹⁰⁴

U početku je bila planirana betonska obrambena linija (za područje Rogaške Slatine, između ostalog, već je bio pripremljen cement za proizvodnju betona), ali zbog velikog nedostatka materijala (uglavnom željeza), odlučili su se za običnu utvrđenu liniju, sastavljenu od poljskih utvrda.¹⁰⁵ Iskapanja su uglavnom obavljali ratni zarobljenici, no nerijetko je i lokalno stanovništvo prisilno pozvano na rad. Zbog opsežnog zahvata koji je obuhvaćao pojas dug nekoliko desetaka kilometara i nedostatka ljudstva, iskapanja su obavljali i njemački vojnici.¹⁰⁶ Na cijeloj dužini Sutle bilo je mobilizirano između 28 000 i 50 000 radnika.¹⁰⁷ Od listopada 1944. godine na sektoru 3. građevinskog odsjeka u Rogaškoj Slatini radilo je navodno između 8000 i 12 000 prisilno dovedenih radnika.

Slika 14. Rovovi za paljbu i bunkeri izgrađeni na desnoj, njemačkoj obali rijeke Sutle, sjeverno

104 Siter, „Reka Sotla kot okupacijska meja“, 160.

105 SI-ARS-1851, GŠ NOV I PO Slovenije, kut. 64, p. e. 3, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem, 6. 12. 1944.

106 Školska kronika OŠ Šmarje pri Jelšah (1941-1945.), 1718.

107 SI-ARS-1851-GŠ NOV I PO Slovenije, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945., kut. 69, p. e. 1826, 16. 10. 1944. Izvješće upućeno na Glavni štab NOV i PO Slovenije.

od Nimnog. Duljina iskopanih rovova je manja od jednog kilometra.¹⁰⁸

Slika 15. Rovovi za paljbu na Macelju (fotografija: Matija Zorn).

Obrambeni rovovi bili su duboki od 1,5 do 2 metra. Približno svakih 50 metara (ovisno o terenu) postavljeno je mitraljesko gnijezdo veličine oko 2 puta 2 metra, a na određenoj udaljenosti (oko 100 metara) iskopan je veći bunker (Slika 10). Imao je mjesta za 12 do 16 osoba, a bio je prekriven slojevima drva i zemlje kako bi moguća eksplozija bombe što manje oštetila unutrašnjost. Sve iskopine bile su utvrđene drvenim balvanima. Drveće je sječeno u okolnim šumama, ali vlasnicima nije plaćena preuzeta građa.¹⁰⁹

Nakon rata

Nakon završetka rata žice su ostale na granici, kao i mine. Lokalno stanovništvo je žicu, koja je bila vrlo kvalitetna, koristilo za vlastite potrebe.¹¹⁰

Ubrzo nakon oslobođenja jugoslavenska je vojska došla na bivšu granicu da je očisti. „Vojnici su uklanjali graničnu infrastrukturu i mine. Naša vojska je došla i rušila

¹⁰⁸ Mikša, Zorn, *Življenje ob meji*, 84.

¹⁰⁹ Intervju: Jože Zbil.

¹¹⁰ Intervju: Emil Kranjc.

granicu. Čupali su stupove, uvijala se žica, postojala je posebna ekipa za mine. Imali su posebne uređaje kojima su tražili mine. Riječ je o uređaju na štapu dugačkom metar i pol, gdje je bio detektor“, prisjeća se Jože Hederih.¹¹¹ Naravno, nisu uspjeli ukloniti sve mine i one su ostale velika opasnost za mještane. Jože Hederih nastavlja: „Na nekim mjestima nisu baš točno tražili mine koje su ostale unutra, pa je kasnije došlo još do pokoje nesreće. I ja sam sa strahom hodao oko kuće do Sutle, nisam bio bez brige dok se to nije zaboravilo.“¹¹²

Slično svjedoči i Branko Mikša: „Ubrzo nakon rata stigla je četa jugoslavenske vojske... Dolazili su s dugim kopljima... Koplja su bila duga oko četiri metra, s metalnim šiljkom na kraju, dugim 40 – 50 cm. Zabijali su šiljak u pijesak i tražili mine. Hranu su dobivali iz Roğaške, ali su ovdje pekli kruh.“¹¹³ Razminiranje je često odnosilo i živote vojnika.¹¹⁴ Branko Mikša prisjeća se kako se njegov otac nosio s tom nevoljom:

Mine su unatoč razminiranju ostale u poljima uz granicu. I danas, tih godina, tamo netko kopajući naiđe na mine. No mi smo imali zemlju na slovenskoj strani i tamo je nakon rata često pokoja životinja nagazila na minu i poginula. Otac je kupio drljaču da olabavi zemlju. Tu drljaču je preradio – dao je kovaču napraviti dugačke noževe koje je pričvrstio na drljaču. Dodatno ju je opteretio i na dugačkom lancu su krave vukle tu drljaču preko livada i polja. Sjećam se dva takva slučaja kada se mina aktivirala. Međutim, kasnije je i dalje bilo vrlo opasno. Na mnogim mjestima netko je nastradao jer je naišao na minu. Ili je izgubio ruku ili oči. Kod susjeda, kod Bajte, jedan je stao na minu i tragično tamo završio. Majka se tih godina nakon rata jako bojala za nas dječake jer je municije uz granicu i po šumama ostalo još dosta.¹¹⁵

O tom vremenu Štefka Ivić govori: „Vojnici koji su čistili minska polja nakon završetka rata iz meni nepoznatog razloga nisu pokupili tri mine s naše livade. Ali su rekli ocu gdje su one. Otac je zato godinama pasao stoku podalje. Sjećam se još da smo jednu minu našli nakon više od deset godina. Otac ju je brzo zgrabio i bacio u Sutlu.“¹¹⁶

Desetljećima nakon rata u koritu Sutle ostala je i žica koju su tijekom čišćenja tamo bacili. Sama žica nije bila ni problematična ni opasna, ali je jako smetala ribarima koji su zbog nje još dugo imali probleme s ribolovom.¹¹⁷

111 Intervju: Jože Hederih.

112 *Isto*.

113 Intervju: Branko Mikša.

114 Intervju: Emil Kranjc.

115 Intervju: Branko Mikša.

116 Intervju: Štefka Ivić.

117 Intervju: Brane Feldin.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

SI-ARS: Slovenija, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

– fond 1602, Deželni svetnik okrožja Celje

– fond 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije 1941-1945.

HR-HDA: Hrvatska, Hrvatski državni Arhiv, Zagreb

– fond 227, Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske

Mrliška matična knjiga (Matična knjiga umrlih) Rogaška Slatina 1941-1945. Matični ured Rogaška Slatina.

PA AA: Njemačka, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin

– fond R 105127

– fond R 105131

Školska kronika osnovne škole u Rogaškoj Slatini, I (1898-1958.).

Školska kronika OŠ Šmarje pri Jelšah (1941-1945.).

Objavljeni izvori

Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945, knjiga IV (siječanj-svibanj 1943). Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1985.

Međunarodni ugovori 1941. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova, Nezavisna Država Hrvatska, 1941.

Usmeni izvori

Feldin, Brane (rođ. 1957.). Celje, Slovenija (intervju iz 6. ožujka 2019.).

Gobec, Albina (rođ. 1928.). Rogaška Slatina, Slovenija (intervju iz 12. prosinca 2018.).

Hederih, Jože (rođ. 1932.). Dekmanca, Slovenija (intervju iz 24. lipnja 2017.).

Ivić, Ivan (rođ. 1938.). Donje Brezno, Hrvatska (intervju iz 12. prosinca 2018.).

Ivić, Štefka (rođ. 1937.). Vonarje, Slovenija (intervju 12. prosinca 2018.).

Košir, Milan (rođ. 1935.). Črni vrh, Slovenija (intervju iz 24. listopada 2015.).

Kranjc, Emil (rođ. 1937.). Rogatec, Slovenija (intervju iz 17. listopada 2017.).

Krumpak, Ela (rođ. 1919.). Rogaška Slatina, Slovenija (intervju iz 17. srpnja 2017.).

Mikša, Branko (rođ. 1940.). Zalug, Hrvatska (intervju iz 2. studenoga 2016.).

Petek, Vjekoslav (rođ. 1934.). Poredje, Hrvatska (intervju iz 15. listopada i iz 28. listopada 2017.).

Unverdorben, Marjana (rođ. 1937.). Rogaška Slatina, Slovenija (intervju iz 22. kolovoza 2017.).

Zbil, Jože (rođ. 1928.). Nimno, Slovenija (intervju iz 25. svibnja 2017.).

Tisak

„Določitev državnih meja med Nemčijo in Hrvatsko. Nova meja“. *Slovenski narod* (Ljubljana), 14. 5. 1941., 1.

„Meja med Nemčijo in Hrvatsko določena“, *Štajerski gospodar* (Maribor), 17. 5. 1941., 8.

Literatura

- Ajlec, Kornelija; Repe, Božo. *Razkosana Slovenija: okupacijske meje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.
- Bajt, Drago; Vidic, Marko, ur. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Celar, Branko. *Slovenija in njene meje*. Ljubljana: Visoka policijsko – varnostna šola, 2002.
- Colić, Mladen. *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*. Beograd: Delta-Pres, 1973.
- Čulinović, Ferdo. *Okupatorska podjela Jugoslavije*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970.
- Ferenc, Tone. *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*. Maribor: Obzorja, 1968.
- Ferenc, Tone. „Nemška okupacija“. U: *Med Bočem in Bohorjem*, ur. Marjan Žagar et al. Šentjur pri Celju; Šmarje pri Jelšah; Rogaska Slatina: Delavska univerza, 1984, 247-278.
- Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Razkosanje in aneksionizem. Izabrana dela 1*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
- Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Raznarodovanje. Izabrana dela 2*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2010.
- Ferenc, Tone. „Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sorli“. U: *Krško skozi čas 1477-1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. Lado Smrekar. Krško: Skupščina občine Krško, 1977, 379-446.
- Klanjšček, Zdravko, ur. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941-1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.
- Marinc, Ivo. „Rogatec v času od 1850-1918 in 1941-1945“. U: *Rogatec s kraji Dobovec, Donačka gora, Stojno selo: ob 700 letnici podelitve trških pravic 1283-1983*, ur. Ivo Marinc. Rogatec: Krajevna skupnost Rogatec, 1985, 87-122.
- Mikša, Peter; Zorn, Matija. „Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine“. U: *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, ur. Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec, Božo Repe. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, 605-641.
- Mikša, Peter; Zorn, Matija. *Življenje ob meji: Rogaska Slatina in Obsotelje kot jugovzhodna meja nemškega rajha (1941-1945)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije, knj. II, Narodnoosvobodilni rat i revolucija 1941-1945*. Beograd: Nolit, 1988.
- Repe, Božo. „Diplomatsko razkosanje Slovenije med drugo svetovno vojno in določanje meja na terenu“. *Zgodovinski časopis* 73 (2019), br. 1-2: 158-192.
- Repe, Božo. *Spuško in knjigo. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941-1945*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015.
- Repe, Božo; Zorn, Matija; Ajlec, Kornelija; Mikša, Peter. *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja: življenje ob okupacijskih mejah v Sloveniji, 1941-1945*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Siter, Daniel. „Reka Sotla kot okupacijska meja med nemškim rajhom in NDH: primer občine Rogaska Slatina“. *Kronika* 67 (2019), br. 1: 141-164.
- Van Creveld, Martin. *Hitler's Strategy 1940-1941. The Balkan Clue*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Zorn, Matija; Ciglič, Rok; Gašperič, Primož. „Državne meje na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno na podlagi kartografskega gradiva okupacijskih sil“. U: *Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945*, ur. Božo Repe. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020, 193-222.

SUMMARY

The border between the German Reich and the Independent State of Croatia (1941-1945): the case of the Sotla River

The present-day border between Slovenia and Croatia was the south-easternmost border of the German Reich during the Second World War. The border between Germany and the newly-established Independent State of Croatia was roughly defined by an intergovernmental agreement in May 1941, and a German-Croatian demarcation commission was set up to determine the border on the ground. The Germans secured the border with wire fences and minefields. At the most exposed points, a two-metre-high wicker fence was erected, topped with barbed wire. Behind this, two to three metres of barbed wire were laid across the ground. In addition, a number of watchtowers and bunkers were built, and trenches dug, the remains of which can still be seen today. Border posts were also set up in places where special surveillance was required. Fortification of the border began in October 1942 and continued from the second half of 1944. The defence line was mainly built by mobilised local residents and forced labourers. The border itself was marked by numerous boundary stones, over two thousand in all. Today they are well preserved on the Macelj ridge, where they can be found at every 50 metres; and are the only demarcation between Slovenia and Croatia in this area. The border could only be crossed at guarded checkpoints, which posed a major problem for the local population, many of whom had dual nationality. In the upper Obsotelje region, the border crossings were quite “frequent”, 4 of them on the Sotla between Dobovec near Rogatec and Podčetrtek, but today there are only 4 left. The border guards on the German side were mainly elderly soldiers, mostly from Austria, who manned the border in pairs. In Obsotelje, the border mainly prevented access to the Sotla River and thus to drinking water (for people and cattle), water for washing, fishing and, during the summer droughts, water for irrigation. The permission to cross the border was not a matter of course, and that is shown by the fact that attending funerals and masses, visiting churches, relatives and friends on the other side of the border were not sufficient grounds for obtaining the permission. Despite the secure nature of the border, smuggling was rampant due to the severe shortage of goods. The minefield was usually crossed with planks and ladders, the wire fence was cut with hedge trimmers, and border guards were bribed. The mines posed the greatest threat to the local population and continued to cause many deaths long after the end of the war.

Key words: World War Two; Independent State of Croatia; occupied Slovenia/German Reich; border-related studies; Sutla/Sotla River